

РЕЦЕНЗІЯ

ПРАВО ТА СІМ'Я У ХХ СТ. В США¹

Н. О. ДАВИДОВА

кандидат юридичних наук, доцент

Сімейне право — галузь права, що зазнала численних змін протягом останнього століття. Соціальні, економічні, політичні умови в суспільстві, досягнення науки і техніки неминуче впливають на розвиток галузі права, що регулює шлюбно-сімейні відносини. Напевно, сімейне право — це та галузь права, яка найменше формується законодавчими чи судовими органами, а скоріше простими пересічними громадянами. Сутність поняття моралі та етики постійно зазнає змін. Те, що не можна було уявити навіть 50 років тому назад, зараз є нормальним явищем, або принаймні не викликає подиву. Вражаючими є не тільки досягнення науки і техніки протягом ХХ ст., а також соціальні зміни, що неминуче впливають на шлюбно-сімейні відносини. У 1900 р. не можна було уявити комп'ютер, інтернет чи літак, так само не можна було передбачити одностатеві шлюби, сурогатне материнство, застосування сучасних репродуктивних технологій штучного запліднення, клонування, легалізовані аборти і т. д.

Цікавий огляд еволюційних та революційних змін, що відбулись у сімейному праві протягом останнього століття, зробили два американських автори Дж. Гросман та Л. Фрідман в своєму науково-популярному творі «Всередині фортеці: право та сім'я в ХХ столітті в США». Відомий вираз «мій дім — моя фортеця» є походженням назви цього твору. Автори намагаються зазирнути всередину фортеці і прослідкувати соціальні та правові зміни, що відбувались із сім'єю протягом минулого століття.

ХХ століття є епохою геноциду і війн, міжнародного і національного визнання основоположних прав людини, наукових відкриттів, а також сексуальної революції. Набув визнання та сили феміністичний рух, і, як результат, жінки і діти набули набагато ширшого кола прав. У книзі розглядається еволюція намагань держави урегулювати правовими нормами сімейні відносини, найбільш приватну та особисту сферу життя кожного.

¹ Grossman J. L., Friedman L. M. Inside the Castle: Law and the Family in 20th Century America. — Princeton [N.J.]: Princeton University Press, 2011. — 443 p.

Книга складається з чотирьох частин та чотирнадцяти глав. *Частина перша «В'язання вузлів: шлюб та обіцянка одружитись»* присвячена дослідженню історії правового становища жінки та історії шлюбу протягом ХХ ст.

На початку минулого століття жінка була безправна. Вона не могла набути у власність будинок чи земельну ділянку, мати власний бізнес, складати заповіт, мати право голосу на виборах і т. д. Одружена жінка не мала права укладати правочини, не могла вимагати захисту у суді, а також не несла юридичної відповідальності. Усе її рухоме і нерухоме майно переходило до чоловіка після реєстрації шлюбу.

Цікавими є приклади авторів, що свідчать про циклічність розвитку сімейного права у питанні необхідності державної реєстрації шлюбу. До ХХ ст. укладання шлюбу не мало якоїсь офіційної процедури чи документального підтвердження. Бажання держави втрутитись у контроль над народжуваністю та генетикою виявилось у нормативному регулюванні реєстрації шлюбу. Розвивалась наука евгеніка, яка мала на меті не допустити народження дітей від психічно хворих, злочинців та осіб з певними фізичними вадами. Для цього використовувалось два методи: примусова стерилізація та законодавча заборона шлюбу (наприклад, заборонялись шлюби між представниками різних рас). Життя циклічне, і наприкінці минулого століття суспільство знову стало визнавати спільне проживання чоловіка і жінки без реєстрації їх відносин. На підтвердження цього Д. Гросман та Л. Фрідман наводять приклад з судової практики. Першою ластівкою у визнанні незареєстрованих шлюбних стосунків стала справа *Marvin v. Marvin* (1976), у якій жінка, що тривалий час проживала з чоловіком, вимагала виплати аліментів після розірвання стосунків. Суд штату Каліфорнія присудив виплатити 104 тисячі доларів на реабілітацію після розриву.

Іншою зміною в сімейно-правових відносинах стала часткова передача відповідальності за благополуччя родини від батьків до держави. Уряд запровадив Програму соціального страхування (1935) та Програму безоплатної медичної допомоги (1965). Також позитивним можна назвати введення безоплатної повної середньої освіти для дітей.

У другій частині *«Все дозволено: кохання та романтика в ліберальний час»* автори досліджують історію права на приватність, зміст якого постійно розширювався шляхом включення до нього права на контрацепцію, права на аборт, права на шлюб з особою тією ж статі. Верховний суд США давав тлумачення права на приватність з урахування суспільної думки того чи іншого часу. З'явилися нові форми сім'ї, наприклад, спільне проживання без реєстрації шлюбних відносин. Верховний суд США дозволив шлюб без сексу (наприклад, шлюб з ув'язненим), секс без шлюбу (між геями, які не мали права одружитись). Право поступово вводило до легальної сфери такі випадки як секс без продовження роду (контрацепція і аборт), продовження роду без сексу (штучне запліднення).

Ставлення держави до позашлюбного сексу кардинально змінилось. У 1910 р. був прийнятий закон про перевезення білих рабів, який забороняв перевозити зі штату в штат жінок для проституції, розтління або іншої аморальної мети. Під дію закону також потрапляли випадки, коли чоловік і жінка, що приживали разом, переїжджали до іншого штату. Тобто добра воля жінки на позашлюбні ста-

теві стосунки вважалась протизаконною, а громадянський шлюб — злочином. Наприкінці ХХ ст. кримінальне право припинило вплив на сімейні відносини. Єдиним прикладом взаємодії кримінального та сімейного права сьогодні є випадки насильства в сім'ї. Традиційний шлюб втратив монопольне право бути єдиною законною підставою для статевих стосунків. Більш того, в цілому ряді штатів стали визнаватись гомосексуальні та лесбійські шлюби. Діти можуть мати двох матерів або двох батьків.

Прогресивною автори називають зміну правового становища позашлюбних дітей, які набули таких же прав, як діти, народжені у зареєстрованому державою шлюбі.

Третя частина «Коли музика зупиняється: припинення шлюбу та наслідки» присвячена історії правового регулювання припинення шлюбу. Наприкінці минулого століття спростились процедура розірвання шлюбу. Все більше юрисдикцій стали дозволяти спрощені та безболісні розлучення за спільною згодою обох подружжя. Раніше для розірвання шлюбу треба було довести наявність певних обставин, наприклад, насильства, шлюбної зради, психічного розладу у одного з подружжя.

У 1969 р. в штаті Каліфорнія був прийнятий закон про розірвання шлюбу «без вини», а лише за умови взаємної згоди подружжя. Це стало революцією в сімейному праві. Мета таких розлучень — не втручатись у приватне життя та не вигадувати підстави, яких вимагає закон для розлучення.

Визначення долі дітей при роздільному проживанні батьків також зазнало суттєвих змін. Традиції ХІХ ст. передбачали передачу дітей батьку в разі роздільного проживання чоловіка і дружини. У першій половині ХХ ст. склалась прямо протилежна практика, і перевага у вихованні дитини надавалась матері. З часом презумпція того, що мати здатна краще потурбуватись про дітей, перестала бути абсолютною. Чотирнадцята поправка Конституції США закріплює принцип «рівного захисту законом», який передбачає, що не може бути привілеїв чи переваг за критерієм статі. Феміністичні настрої суспільства зробили свій вклад у вирішення питання, з ким залишаються діти. Мати і батько мають рівні права щодо дітей, і тому жоден з них у сучасному сімейному праві априорі не має переваг.

Сімейні відносини — відносини, які регулюються правом того чи іншого штату, а не на федеральному рівні. Яскравим виключенням з цього правила є розшук батьків, які ухиляються від сплати аліментів. Громадяни США дуже мобільні: вони легко змінюють резидентство одного штату на інший. Без втручання федерального уряду було б не можливо притягнути до відповідальності несумлінних батьків.

У *четвертій частині «Старе і нове покоління»* розглядається взаємозв'язок сімейного та спадкового права. Після смерті члена сім'ї родичі, як правило, виступають спадкоємцями померлого. Середня тривалість життя істотно збільшилась у зв'язку з винайденням антибіотиків, покращенням харчування та досягненнями медичної науки. Це вплинуло на спадкові відносини. Одна справа — отримати спадок від батьків у 20–30 років, а інша, — у 60–70 років. Виплата кредиту за навчання в університеті та житлову нерухомість може розтягнутись на все життя,

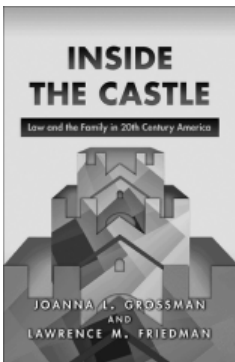
тому отримані спадкові активи відіграють значну роль у прискоренні повернення боргу.

Коло спадкоємців за законом змінювалось. Зокрема, після смерті чоловіка майно переходило до спадкоємців за законом, до кола яких дружина тривалий час не входила. Це ставило жінок у вкрай не вигідне матеріальне становище. Лише на початку ХХ ст. склалась судова практика, згідно з якою у спадковій масі виділялась частина, що належала вдові.

Історичні зміни торкнулись також складу родини, що проживає разом. Переважна більшість сімей стала проживати лише двома поколіннями разом, тобто батьки і діти проживають окремо від баби та діда.

Загалом можна сказати, що авторам вдалось проаналізувати історію взаємозв'язку між соціальним та правовим впливом на сімейні відносини у ХХ ст. у США. Стиль викладу матеріалу книги є легким для сприйняття не тільки юристам, але і представникам інших професій. Книга буде цікава широкому колу читачів. Сподіваюсь, найближчим часом вона буде перекладена українською чи російською мовою, що зробить її доступною для ознайомлення всіма бажаючими.

Пропонується видання:

Grossman J. L., Friedman L. M. Inside the Castle: Law and the Family in 20th Century America. — Princeton [N.J.]: Princeton University Press, 2011. — 443 p.